

Likovni aspekti ilustracije u dječjim knjigama i slikovnicama

Antonija Balić-Šimrak, Učiteljski fakultet, Zagreb
Smiljana Narančić Kovač, Učiteljski fakultet, Zagreb

Ilustraciju treba vrednovati i kao sredstvo koje potiče i produbljuje dječji smisao za estetiku te pridonosi razvoju dječjeg likovnog stvaralaštva. Da bi taj doprinos donio pomak u kvalitativnom smislu, potrebno je djetetu ponuditi slikovnice s likovno vrijednim ilustracijama. Kako odrediti elemente i obilježja kvalitetnih ilustracija u slikovnicama i knjigama koje nudimo djeci – pročitajte u članku Antonije Balić-Šimrak i Smiljane Narančić Kovač.

Ilustracije u pripovjednim slikovnicama uz riječi pripovijedaju, a obično i dodatno proširuju priču, a u ilustriranim knjigama dopunjuju čitateljsku predodžbu pružajući djetetu okvir za zamišljanje. O nužnosti ilustriranja književnoga teksta postoje oprečna mišljenja – od onoga da priču nije potrebno ilustrirati jer tako čitatelj sam postaje stvarateljem svojih imaginativnih prizora i slika, do toga da je ilustracija dovoljna, te da ona sama priča priču. Točno u pojedinim slučajevima može biti i jedno i drugo, a ostaje činjenica da i sasvim malo dijete s velikim zanimanjem pregledava slikovnicu, pa i kad ne zna čitati, ili mu nema

Neposlušno mače, Damir Facan - Grdiša

Kvalitetna ilustracija obogaćuje i djelo i čitatelja.

tko čitati, ono priču zamišlja i prepričava (često i naglas) na temelju onoga što u slikovnici vidi.

Stoga je najbolje zanemariti prijepore oko toga treba li pripovjedna djela za djecu ostaviti bez teksta ili bez slike i prihvatiti formu slikovnice kao jedinstven spoj riječi i slika kao dvaju nedjeljivih elemenata. U tom smislu treba vrednovati ilustraciju u slikovnici i kao sredstvo koje potiče i produbljuje dječji smisao za estetiku, te pridonosi razvoju dječjeg likovnog stvaralaštva. Da bi taj doprinos donio pomak u kvalitativnom smislu, potrebno je djetetu

Eric Carle: *Jako gladna gusjenica*, izrazit je primjer slikarskog, odnosno ekspresivnog pristupa ilustriranju

ponuditi slikovnice s likovno vrijednim ilustracijama čija su obilježja:

- stilska pročišćenost;
- harmonija i ritam boja;
- jedinstvena kompozicija koja vodi dijete kroz radnju te mu omogućuje vizualno istraživanje detalja i skrivenih poruka.

Ravnoteža između sadržaja i forme ilustracije, te jedinstven izraz likovnog stvaratelja, čimbenici su koji određuju razinu kvalitete ilustracije, a samim time u velikoj mjeri i slikovnice.

Je li umjetnički lijepo ujedno i oku dopadljivo?

Autori ilustracija u slikovnicama i ilustriranim knjigama međusobno se razlikuju po senzibilitetu izraza, izboru materijala i tehnika izvedbe, načinu komponiranja i drugim aspektima koji upravo njihove ilustracije čine jedinstvenima i autentičnima. Nažalost, autori ilustracija za dječje knjige često su samo izvršitelji narudžbe pojedinih izdavača koji se ujedno postavljaju kao posrednici između njih i autora književnih djela, te oni nemaju uvijek nepatvorenu autorsku motivaciju za ilustriranje određene priče, već su uvjetovani mnogim vanjskim čimbenicima kao što su zadani tip ilustracije koja se izričito od njih traži, brzina rokova, potražnja na tržištu itd. Sve to može rezultirati mehanički odrađenim poslom, a to se u završnici itekako osjeća. Ilustratori često posežu za izrazom koji se može svrstati u *kič*, a karakterizira ga visoka dopadljivost i podilaženje upitnom 'općem ukusu', odnosno nedovoljno estetski razvijenoj svijesti o tome što je u umjetnosti dobro, a što nije. Pri tome treba razlikovati pojam

umjetnički lijepog od oku dopadljivog jer je ovo drugo upravo ono što nam se često nudi i čini prihvatljivim, a da zapravo ne odgovara estetskim kriterijima njegovanoga ukusa. Razvoj likovnog ukusa ovisi o okruženju u kojem dijete

odrasta i o pažnji koja se tome pridaje, pri čemu, naravno, veliku ulogu igra i urođeni afinitet, ili talent za određeno područje. Tako dijete koje se od rane dobi uključuje u likovne aktivnosti i pritom se na otkrivalačko-stvaralačkoj razini može upoznati s likovnim tehnikama i vještinama, sa značenjem i vrednovanjem umjetničke baštine (povijest umjetnosti) i s načinom sagledavanja umjetničke forme (likovni jezik), razvija osjećaj za estetiku, odnosno procjenu umjetničke vrijednosti bilo kojeg životnog aspekta (dizajn, moda, uređenje prostora...). Pri tome treba imati na umu da je taj put razvoja estetskog mišljenja dugotrajan proces koji zapravo nikada i ne prestaje. Nema smisla osobi s nedovoljno razvijenim estetskim standardima tumačiti zašto nešto što mu se čini prekrasnim – to nije. U tu kategoriju svakako spadaju i djeca, naprosto zato što još nisu imala vremena razviti te standarde. Tumačeći nešto što osoba nije u stanju još razumjeti spada u *diktiranje ukusa*, što je neprihvatljivo. Jedini je ispravan put *razvijanje dobrog ukusa* što je moguće postići samo kroz spomenuti proces. U tom su procesu najodgovorniji odgajatelji, učitelji, knjižničari, izdavači, profesori i ostali uključeni u odgojno-obrazovni proces. Oni bi morali znati ponuditi kvalitetnu slikovnicu koja se odlikuje primjerenim sadržajem i jasnom porukom i u književnom i u likovnom pogledu.

Ilustracije koje potiču kreativnost i oplemenjuju dijete

Kad su u pitanju ilustracije za djecu predškolske i rane školske dobi, preporučljivo je da one budu inspirativne, da obogate doživljaj priče i potaknu imaginaciju i stvaralaštvo, te da u djetetu razvijaju osjećaj za likovno lijepo.

Stoga je rad uz slikovnicu iznimno vrijedan aspekt ne samo likovnog i književnog odgoja, nego i odgoja u smislu vizualne komunikacije složenih značenja, i kao takav pravi primjer odgoja temeljenog na umjetnosti, odgoja koji potiče kreativnost, otvara osobnost djeteta i oplemenjuje ga utječući tako umnogome na kvalitetu življenja. Prema nekim podjelama (www.picturingbooks.com), pristupi izradi ilustracija dijele se po sljedećim stilovima:

- **apstraktni stil** – jednostavan, sažet pristup u kojem se ističu likovni elementi poput boje, forme i koncepta;
- **stripovski stil** – podsjeća na stripove koji se pojavljuju u dnevnom tisku, zaigran je i često smiješan;
- **ekspresionistički stil** – naglašava emociju putem boje i manirističkim potezima;
- **impresionistički stil** – zaustavlja neki trenutak iz priče s naglaskom na svjetlosne efekte;
- **folklorni stil** – nadovezuje se na tradiciju u smislu sadržaja i tehnika izrade;
- **naivni stil** – izgleda vrlo 'dječje' u izvedbi i odlikuje se dvodimenzionalnošću i plošnim slikarskim pristupom;
- **realistički stil** – objekte i likove tretira precizno, uredno i realistički;
- **nadrealistički stil** – prikazuje imaginarnu i iznenađujuće prizore s mnogim maštovitim detaljima;
- **romantičarski stil** – naglašava raskošno ukrašavanje oko prizora u slikovnici u stilu starih majstora (ukviruje prizor).

S obzirom na tako širok spektar pristupa (koji bi se još dao proširiti) i na paralelu koju možemo povući u odnosu na stilove u povijesti umjetnosti, jasno je da ne možemo tvrditi koji je od njih bolji, preporučljiviji ili draži djeci jer u svaki je taj stil utkana još i osobnost autora,

Dick Bruna: *Miffy*, odlikuje se pročišćenim grafičkim izrazom gotovo na razini simbola

Pripremili smo za vas

njegova vještina, način komponiranja, njegova sposobnost da uskladi sliku s tekstem i to uvijek u različitim kombinacijama. Pa tako, na primjer, kad pomislimo da su sasvim maloj djeci primjerenije jedino ilustracije primarnih boja u njihovom najčišćem izdanju (Dick Bruna: Miffy), odmah bi nas demantirale, od djece iznimno dobro prihvaćene, ilustracije Erica Carlea, autora koji posebnom metodom priprema vlastiti kolaž papir koji je u naravi monokroman, a samo jednu boju prezentira kroz široki spektar tekstura i tonova.

Značaj likovnih ilustracija u dječjim knjigama

Dobre ilustracije omogućuju čitatelju da napravi stanku i promisli o pročitanome, da se udubi u neki prizor već opisan u samome tekstu, te da proširi čitateljsko iskustvo. Isto književno djelo nužno prenosi različite poruke u knjizi s ilustracijama i u knjizi bez njih. Kvalitetna ilustracija obogaćuje i djelo i čitatelja. Stoga ne čudi da je Ivani Brlić-Mažuranić bilo osobito stalo da roman o šegrtu Hlapiću bude popraćen dobrim ilustracijama, a Lewis Carroll je proveo silno vrijeme u raspravama s Johnom Tennielom, ilustratorom knjiga o djevojčici Alisi. Svaki novi ilustrator stavlja naglasak na druge aspekte djela, i tako aktivno utječe na njegovo predstavljanje. Zato je ilustriranje važan i odgovoran posao, koji najbolje uspijeva kad umjetnik u njega unosi svoju osobnost, a ipak ne iznevjeri tekst.

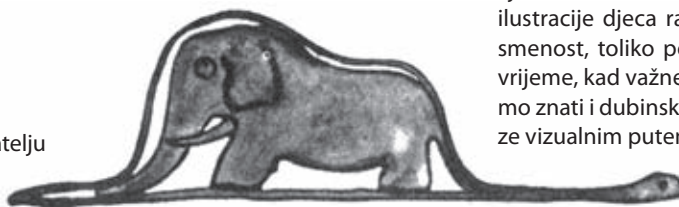
Kad slike blisko surađuju s riječima, govorimo o intermedijalnosti – uključenosti različitih medija. Intermedijalnost slike i teksta katkad postaje toliko intenzivna da postaju nerazdvojni. Primjer nalazimo u crtežu udava koji je pojeo slona iz Saint-Exupéryjeva *Maloga princa*. Tu slika srasta s djelom i putuje s njim, njegov je sastavni dio. Takav je odnos slike i riječi, međutim, prvenstveno karakterističan za slikovnicu.

Ilustrirana se knjiga od slikovnice načelno razlikuje po tome što je u njoj

književni tekst moguće razdvojiti od ilustracija, a da ostane cjelovit, da ga se može samoga objaviti, ili da ga može ilustrirati neki drugi ilustrator. U slikovnici, međutim, slike imaju jednako tako važnu i nezamjenjivu ulogu kao i riječi.

Slikovnica kao intermedijalno djelo

Slikovnica je medijski složeno djelo koje podjednako uzima i od književnosti i od likovnih umjetnosti, pri čemu nastaje nova umjetnička cjelina, po

Intermedijalnost slike i teksta katkad postaje toliko intenzivna da postaju nerazdvojni (*Mali princ*, Antoine de Saint-Exupéry)

U slikovnici su riječi i slike toliko upućene jedne na druge da ih nije moguće razdvojiti a da ne 'razorimo' i samo djelo.

naravi sasvim intermedijalna, kojoj je u temelju dijaloško načelo. Strogo uzevši, u slikovnici su riječi i slike toliko upućene jedne na druge da ih nije moguće razdvojiti a da ne 'razorimo' i samo djelo.

Slikovnica ima *pripovjednih* i *nepripovjednih*. Osvrnut ćemo se kratko na slikovni sloj i u jednim i u drugim. U *pripovjednoj slikovnici* ista se priča dva puta usporedno odvojeno pripovijeda – slikama i riječima. Cjelinu doznajemo samo ako se posvetimo odgonetanju i povezivanju jezičnih i slikovnih poruka. Pripovijedanje slikom promišljeno je umijeće koje traži složene i istančane vještine. Pripovjedne su slike po dinamičnosti, pokretljivosti, ulančanosti, a često i po složenosti poruke, drukčije od slika koje ilustriraju pojedinačne

prizore. U slikovnici slike i riječi često nude različita, a katkad i suprotstavljena značenja, te uvlače čitatelja u igru uspostavljanja pripovijedanja.

Nepripovjedne slikovnice, kao što su slikovni rječnici, slikovnice koje razvijaju u djece razlikovanje osnovnih pojmova (veličine, odnosi, suprotnosti, boje itd.) i sl., stavljaju težište na slojevitost i višeznačnost slikovne poruke, dok riječi ostaju u drugom planu. Slična je situacija, naravno, i u slikovnicama bez riječi, bilo pripovjednima ili nepripovjednima. Kroz slikovnice i kvalitetne ilustracije djeca razvijaju vizualnu pismenost, toliko potrebnu u današnje vrijeme, kad važne poruke, koje moramo znati i dubinski odgonetnuti, dolaze vizualnim putem.

Dostupnost kvalitetno oslikanih dječjih knjiga i slikovnica

U novije vrijeme upravo zadivljuje broj knjiga koje se pojavljuju u Hrvatskoj, a koje zadovoljavaju visoke standarde suvremene ilustracije. Tome su možda svoj doprinos dale i tendencije u suvremenoj umjetnosti prema novim medijima, konceptualnom pristupu i miješanju različitih izražajnih modaliteta, čime je ilustracija postala gotovo jedini vid tradicionalnog likovnog izraza. Iz tog se razloga odnos kvalitetnih slikovnica i onih upitne kakvoće znatno promijenio nabolje, te se na našem tržištu danas zaista može naći izniman izbor dobrih, likovno snažnih slikovnica. Tu su dakako i slikovnice iz drugih zemalja, pogotovo one iz imućnijih kultura koje su mogle više ulagati u razvoj dječje knjige, pa je i njihova tradicija bogatija nego ona hrvatske slikovnice.

Najbolja djela, međutim, nisu uvijek dostupna svojoj djeci, osobito u vrijeme kad se knjiga sve manje poklanja i sve manje čita. Utoliko je veća odgovornost odgajatelja i knjižničara i veća potreba za njihovim zalaganjem da djeci u ruke dođu dobro ilustrirane i višeznačno kvalitetne slikovnice i knjige.

Pripremljeno prema tekstu objavljenom u Hrcku, glasilu Hrvatskog citateljskog drustva, (43-45), 19-21; Zagreb, 2011.